

ТЕРОРИЗЪМ И ТЕРОРИСТИ

доц. д-р Лиляна Стоянова, БСУ

TERRORISM AND TERRORISTS

Assoc. prof. Liliyana Stoyanova – BSU

***Abstract:** Terrorism is a kind of political violence. It has originated since the emerging of society. It has different forms and manifestations. Qualities of terrorists, their personality types, which could be found commonly in them, are of essential importance. In most cases, terrorist acts are associated with marginal groups existing in society. Frustration, disappointment are spread to a greater extent in such people, and it could cause terrorism. Therefore fight shall not only be conducted against individual terrorists and terrorist organizations, but measures shall also to be taken to counteract the medium, creating terrorism.*

Keywords: terrorism, terrorists, personality types

Действията на терористите са обвързани с насилие. Да извършват убийства, разрушения, да всяват страх сред околните-всичко това е неизменна част от терористичните акции. Чрез жертвите, които в повечето случаи са невинни хора, чрез материалните щети терористите се стремят да дестабилизируют обществото, да внушат на управляващите необходимостта от извършването на едни или други промени. В същото време желаят техните цели да срещнат одобрение поне сред една част от населението.

Терористичният акт трябва да бъде забелязан и затова е необходимо да бъде отразен от средствата за масова информация. Такъв е най-бързият път, по който намеренията, целите на терористите достигат до останалите членове на обществото. Често се твърди, че актът на насилие е „опит да се каже нещо“ на околните. Но трябва да се има предвид, че насилието представлява и възможност за предаване на омраза, отмъщение и ярост. Според известния изследовател Пол Уилкинсън то е нетактичен и амбициозен начин на комуникация. Представлява и „друго средство за изразяване на политически съобщения към властващите структури“[1].

Отначало тероризмът е насочен срещу отделни политически фигури, терористичните акции целят тяхното убийство. Независимо че това се запазва като цел на тероризма и по-късно, постепенно в жертви на насилието започват да се превръщат и случайно попаднали на мястото при провеждане на акцията членове на обществото. Стига се дотам анархистите през 19 век да решат, че сред останалите граждани „невинни няма“. По-късно планирането на атентати с много жертви е вече често срещано явление. Сега е възможно да се очакват терористични атаки като отмъщение за смъртта на Осам бен Ладен.

В съвременните условия непрекъснато се дискутира проблемът за терористите самоубийци. Според някои изследователи извършителите на самоубийствени атентати са млади, неженени мъже, религиозни, крайно бедни, недостатъчно образовани и не особено интелигентни. Може да е по-вероятно подобни индивиди да се вербуват в редовете на атентаторите самоубийци. Но сред тях се срещат и жени. Има също млади мъже, завършили университет, женени със семейства. Обаче ясно се откроява привързаността на всички към исляма и вярата в рая, който следва смъртта им [2].

Ако се проследи какви са терористите през по-ранните исторически епохи, ще се установи, че сред тях преобладават младите хора, но се срещат и представители на други възрастови групи. Характеристиките, отнасящи се до социален произход, материално благосъстояние и т.н., също се отличават с разнообразие.

Терористите са неудовлетворени, разочаровани, ощетени хора. При това тези състояния са свързани както с лични, така и с по-обща социални проблеми. Но и двата вида проблеми се възприемат по специфичен начин от терориста и той не вижда възможност да ги реши с легални средства. Когато обаче става дума за факти от социалния живот, намесата на международните организации може да доведе до решения, които да намалят неудовлетвореността сред определени хора, а оттук да противодействат и на тероризма. Опитите да се установят справедливи отношения между Израел и палестинците представлява път в подобна насока.

В своите действия терористите се ръководят от определена идеология. Тя чертае ново, различно от сегашното обществено устройство и поради това до голяма степен откъсва терористите от действителността. Това митологизира тяхното съзнание, но същевременно го и ограничава. Целият свят, всички проблеми, които възникват, се обясняват през призмата на тази идеология. Известни особености съществуват при ислямисткия тероризъм. Някои изследователи предпочитат да го наричат „религиозно легитимиран тероризъм”. Това название също има своите основания [3]. За този тероризъм много важен момент е създаването на теоложките декрети-фетви. В една от тях като жертви на джихада, както го разбират ислямистите, се сочат и немюсюлмани, но и мюсюлмани. „Затова бунтовниците, които са мюсюлмани и се борят срещу мюсюлманската държава, се обявяват за вероотстъпници, а немюсюлманите се обявяват за неверници, които се противопоставят на проповедите и на разпространяването на исляма в Африка. Но ислямът си заслужава борбата и убийството на тези две категории без никакво колебание, като се следва Корана”[4]. Фетвите разкриват и промените, които настъпват в разбиранията на ислямистите. Първият призив на Бен Ладен за свещена война/1992/ призовава вярващите да убиват американските войници в Саудитска Арабия, Африканския рог и Сомалия. Вторият разкрива жестокости и несправедливости, извършени срещу мюсюлмани преди всичко от западните сили. В третия призив/1998/ той за първи път призовава последователите си целенасочено да нападат американски цивилни граждани вместо военни. Споменава се и борбата на палестинците. През 2001 г. Бен Ладен публикува четвъртия си призив към джихад. В него изтъква израелската окупация на палестинските земи и страданието на децата в Ирак заради санкциите на ООН [5].

Терористите се обявяват против ценностите, нормите, традициите на обществото. Отхвърлят ги частично или изцяло и в повечето случаи искат да ги заменят с нови. Състоянието на обществото, при което нормите се подлагат на съмнение, представлява аномия. Най-голям принос в разработването на проблема за аномията имат социолозите Е. Дюркем и Р. Мъртън. Според някои изследователи в психологически

план тя представлява отчуждение. Поради това извършителите на терористично насилие в преобладаващата си част са аномични личности. С поведението си те изразяват неодобрение спрямо нормите, съществуващи в обществото, отричат ги или проявяват равнодушно отношение към тях. Като правило нормите на социалния живот или на някои от тях в една или друга степен не се възприемат от всеки носител на девиантно поведение. При терористите могат да се очертаят няколко типа. Първият тип-това е човек, принуден да прибегва към насилие за постигане на тези цели (успех, богатство), с които го е „заразило“ обществото, но не му е дало възможност да ги постигне. Вторият тип-това е човек, готов към насилие, за да измени самите цели, неверни от негова гледна точка. Той е революционер, реализиращ насилствено своя вариант на преустройство на обществото. Третият тип-това е човек, готов към насилие, за да унищожи неприемливите за него цели и средства за тяхното постигане. Такъв е Осама бен Ладен и свързаните с него ислямистки терористи, ненавиждащи западния свят с неговите ценности и средства за тяхното постигане, стремящи се към неговото унищожение или поне символично сътресение. Основният проблем на този тип терорист е принципната аномия, неприемането на чуждите норми [6]. Терористичните действия и техните резултати от последните години в голяма степен започват да поставят под съмнение съществуването на политиката, на политическите практики. Все по-малко основателно става тероризмът да се обвързва с политически цели, тъй като той отрича диалога, съпоставянето на интересите, търсенето на консенсус-едни от най-важните характеристики на политиката.

В редица случаи терористите се обединяват в различни групи и организации и в зависимост от присъщата структура на тези общности си разпределят съответните роли и задачи. В миналото терористичните групи и организации са формирани на основата на йерархични принципи. Но през последните десетилетия главно организацията „Ал Кайда“ разкри възможността една терористична организация да се изгражда хоризонтално. Тази организация представлява мрежова структура. Състои се от малки групи (клетки), които са разпръснати в различни части на света и често не знаят нищо за взаимното си съществуване. По такъв начин се свежда до минимум възможността от провали. В съвременните условия се срещат и индивидуални терористи. Действията, които те извършват, трудно могат да бъдат обвързани с целите и задачите на определена организация. А и никоя организация не поема отговорност за проведените терористични акции. Но с тях изразяват определено недоволство, протест, характерни за едни или други терористични среди. Според някои изследователи ролята на този вид терористи в бъдеще ще нараства.

Обвързването на терористите с групи и организации, чувството на принадлежност, което се развива у тях, позволява да бъдат разглеждани като авторитарни личности. Понятието „авторитарна личност“ е въведено от представителите на немската школа във връзка с появилия се през 20 век проблем за взаимоотношенията между човека и властта. Според Е. Фром за авторитарния характер съществуват „два пола: властният и немощният. Обичта, възхищението и готовността му за подчинение автоматически се поражда от проявата на власт от страна на дадена личност или институция. Тя го смайва не заради ценностите, които отстоява, а просто защото е власт. Както „обичта“ на авторитарния характер „избликва“ машинално пред властта, тъй безпомощните хора или институции събуждат автоматично презрението му. Самата поява на безпомощно същество предизвиква у него желание да го нападне, да го подчини на себе си, да го унижава. Докато друг тип личност се ужасява от мисълта за нападане на слабия, авторитарният характер се настървява повече, ако жертвата му изглежда по-беззащитна”[7]. М.Хоркхаймер смята, че най-характерните черти на

авторитарната личност са „Механичното подчиняване на всеобщи ценности, сляпото следване на авторитети, съчетано със сляпа ненавист към всички опоненти и аутсайдери, антиинтроспективност, строго стереотипно мислене, привързаност към суеверията, злобно полуморализирано, полуцинично отношение към всичко човешко, проективност”[8]. В съвременните условия понятието „ авторитарна личност” се свързва с три социалнопсихологически качества: пълно и непрекословно подчинение на властите и авторитетите, конвенционализъм (привързаност към традиционните социални норми) и агресивност спрямо групата, чието неодобрение се възприема като поощрявано от властите. Според други изследователи авторитарността представлява аспект на груповата сплотеност, при авторитарната личност с особена сила е изразена потребността от идентификация със социалната група. Този тип личност в значителна степен е привързана към ценностите на собствената социална група и отрича ценностите на другите групи [9].

Подчинението на авторитети, омразата към врага , използването в по-голяма степен на защитния механизъм проекция са сред най-важните качества на авторитарната личност. Когато съществува подчинение, се поражда и безотговорност за извършваните действия, за цялостното поведение. Това състояние Ст. Милграм нарича „агентно състояние”. При него „индивидът престава да се възприема като действащ самостоятелно и започва да се разглежда просто като агент на властта. Той прехвърля отговорността върху властта, във връзка с което моралните съображения не служат повече като основа за неговото поведение...”[10].

Подчинението е едно от най-важните качества, които трябва да притежават терористите. Поради това не е случаен фактът „че вербовчиците търсят хора, които показват висока степен на подчиненост, т.е. да се подчиняват на божие слово. Договорът за наемане от Ал Кайда посочва „придържането към правилата на Ал Кайда” и „подчинението на преките ръководители” като първо и второ изискване към вербувания. Психологическите тестове показват отстъпчиви и не особено самоуверени личности”[11]. И терористите на практика се чувстват освободени от отговорност. Техните действия се извършват в името на някаква кауза, на Бог. По отношение подчинението на авторитети в поведението на авторитарната личност според Е.Фром се наблюдава известен парадокс. Тя отрича едни авторитети, тъй като техните действия не я удовлетворяват, но възприема намеренията, отношението към света на други. Подобно е положението и при терористите. Те дори са готови да отдадат живота си за постигане целите на новите авторитети. Вероятно причината се крие в по-голямата привлекателност на втората група авторитети, във възможността целите, поведението на „новите властници” в по-висока степен да съответстват на авторитарния характер на терористите. Например терористичната организация призовава към нападения, атаки, дори убийство на хора, които потенциалните терористи възприемат като врагове. При подобни обстоятелства отпадат задръжките за участие в терора. Но фактът, че в джихада, организиран от ислямистите, загиват много мюсюлмани може да стане причина за намаляване на тяхното влияние, а оттук и за отслабване привлекателността на терористичните действия. Освен това и промените, които настъпват в Близкия изток, сочат нов път на социално развитие. Идеалът вече не са порядките от времето на пророка Мохамед, а едно общество, основано на демокрация, равенство, социална справедливост.

Врагът за терористите притежава различни негативни качества, често е лишен от човешки черти. Затова и понятията, използвани за неговото характеризиране, са отрицателно натоварени. Враговете най-често са представени като „империалисти”,

„експлоататори”, „кръстоносци”, „неверници”. Разкриването на врага в негативна светлина допълнително активизира терористите в дейността им. Според тях се оказва, че няма нищо лошо в това да се преследват, отвличат, унищожават носителите на злото. По такъв начин терористите си внушават, че тяхната дейност притежава своите основания и може да срещне подкрепа, одобрение сред определена част от членовете на обществото.

Приобщаването към терористичните групи и организации може да бъде както реално, така и въображаемо. Но и в двата случая става въпрос за общност на идеи, на цели, а те са от най-голямо значение за преобразованията, за промените в обществото, към които терористите се насочват. Индивидуалистите, хората със стремежи за самостоятелно развитие и самостоятелни изяви по-трудно могат да попаднат под въздействие на групи, които ги правят зависими. В този смисъл намалява вероятността да се превърнат в терористи. Обвързването с групи важи главно за редовите терористи. При ръководителите, лидерите на терористичните организации и движения също има зависимости, но те са главно от гледна точка на идеи, на принципи. От чувството за принадлежност, развито сред терористите, произтичат и някои други техни характерни черти. Те се формират в терористичната дейност, но освен това за тяхното развитие съществуват предпоставки, заложби в самата личност на терориста.

Желанието да се включи в някаква общност става причина личността да свързва своите цели, намерения единствено с тази общност. При такова положение човек не може да действа самостоятелно, не е в състояние да развива и да запазва своята собствена индивидуалност. Подобно е състоянието на обществото на неговите ранни етапи на развитие. Когато личността е обсебена от групата, при определени условия се създават предпоставки за извършване на алтруистично самоубийство. Към този вид самоубийство, описано от Е.Дюркем, може да се отнесат и самоубийствените атентати. При тях терористът отдава живота си за терористичната група или организация, за нейните цели и идеали. Всъщност идеята за саможертва винаги присъства в терора. Той е обвързан с нея. Осъзнаването на необходимостта от саможертва се открива например в действията на солунските атентатори. „Те не можеха да си представят подвига инак освен свързан с един дързък акт на саможертва. Да посеят около себе си смърт и ужас в невидан още размер, без да сложат и собствените си глави-това е равносилно на подлост”[12]. Но ислямистите не характеризират действията на атентаторите като самоубийство. То е забранено от исляма. Затова се привеждат редица аргументи, главно религиозни, с които се цели самоубийствените акции да станат приемливи за околните. Често атентаторите се представят като избраници на Аллах, които изпълняват неговата воля. Най-важно е самоубийствените атентати да се разглеждат като действия на мъченици. Понякога приобщаването към терора се извършва с цел отмъщение. Но подобна „крайно егоистична мотивация” се осъжда от религиозните и политически ръководители. Трябва да се убива само заради бога, заради каузата [13].

Подражанието също се среща често сред терористите. Фактически то присъства в целия обществен живот. Един от изследователите на проблема, Г.Тард, разглежда подражанието като основен закон на съвместния, на социалния живот на хората. Чрез него всеки преодолява своята собствена изолираност и по този начин се образува реалното комуникативно пространство между човешките индивиди [14]. До голяма степен подражанието е резултат от стремежа към общност, към принадлежност. Проявява се в желанието ни да приличаме на другите. Но те трябва да са подобни на нас, а не коренно различни. При такова условие агресивното поведение на членовете на собствената група с по-голяма вероятност ще се превърне в модел за подражание, отколкото агресивното поведение на представителите на чужда група. Повечето

изследователи предполагат, че когато човек се намира „заедно с другите“, т.е. когато действа като част от група, при него отпадат ограниченията, възпрепятстващи проявата на агресия. Когато принадлежат към общност, носителите на насилие, на агресия снемат вината от себе си, също така прехвърлят отговорността за действията си върху другите. Причините за отслабване на чувствата на страх и вина могат да бъдат открити в намаляване самосъзнанието на членовете на групата [15]. Подражанието също присъства в ежедневието на терористите. „За да бъде като другите“ често се превръща в достатъчен мотив, основание за приобщаването към терора. Но подражанието намира своето място и при използването на различни терористични практики, например отвличания. Някои самоубийствени атентати също може да са резултат на подражанието. Но при тях присъства и възхищението. Извършителят става образец за подражание, действията му-модел за поведение. За това допринася и отношението на околните. Те обграждат с почести и внимание близките на отдалия живота си за каузата. Религиозната традиция за мъчениците също има своето значение.

Сред преобладаващата част от терористите се среща използването на проекцията като защитен механизъм. Разработен в рамките на психоанализата, той е широко разпространен. С него човек приписва на заобикалящите го хора мотивации, влечения, страхове, опасения или друг вид напрежение, които не признава пред себе си. Проекцията превръща вътрешната заплаха във външна, с която човек може да се справи. Общопризнат факт е, че когато някакво вътрешно напрежение получи външен израз, то се възприема по-лесно. В този смисъл съществува всеобща тенденция „вътрешното напрежение да се проектира върху външния свят“. Поради това проекцията изпълнява двойна задача. Тя понижава тревогата, заменяйки по-голямата опасност с по-малка и позволява на човека да изрази своите импулси под формата на защита от враговете [16]. Освен това при всяка проекция присъства известно изопачаване на реалността. Но това е особен вид изопачаване. Обикновено проекцията съответства на реалността и не включва промяна във възприятията. Но тя винаги съдържа предвзета интерпретация на реалните събития [17]. Поради това колкото по-често човек използва защитния механизъм проекция, в толкова по-голяма степен ще бъде заобиколен от мотиви, интереси, желания на други хора и съответно от изопачена реалност. Необходимостта от прилагане на проекция като защитен механизъм при терористите може да бъде очертана поне в две насоки. От една страна, чрез проекцията те по-лесно откриват причините за своите неуспехи в средата, която ги заобикаля, сред околните, тяхното по-близко и по-далечно обкръжение. За всичко са виновни „останалите“, „различните“. От друга страна, проекцията допринася за изопачаване на реалността. То като правило е формирано, утвърдено чрез възприемането на идеологията, на принципите, които започват да определят живота на терористите. А проекцията допълнително го засилва.

Тероризмът е породен от редица фактори – социални, националистически, етнически, религиозни, психологически. През последните години преобладава ислямисткият тероризъм. В основата му са изопачени страни на исляма, своеобразното му тълкуване. Сред терористите са разпространени чертите на различни типове личност. В най-голяма степен присъстват характеристиките, свързани с авторитарния тип личност-подчинение, омраза към врага, използване на проекцията като защитен механизъм. В поведението на терористите се наблюдават някои парадокси. Те не одобряват нормите на обществото, но приемат тези на терористичната организация, които често са по-строги, по-крайни. Не се съобразяват с общоприетите авторитети, но одобряват идеите, принципите на други и са готови дори да отдадат живота си за новата кауза. Тези прояви намират обяснение в чувството им за принадлежност. Поради неудовлетвореността, разочарованията, които изпитват, те в една или друга степен се

чувстват отчуждени от обществото, не приемат условията, които то предлага. Затова търсят други общности, в които да се включат.

Литература

1. Wilkinson P., Terrorism and the Liberal State, L., 1977, p.31
2. Nafziger G., M. Walton, Islam at War, L., 2003, p.243
3. Вж. Дронзина Т., Женският самоубийствен тероризъм, С., 2008, с.110
4. Бодански Й., Бен Ладен. Човекът, който обяви война на Америка, 2001, с.117
5. Стърн Д., Терор в името на Бога, С., 2009, с.361-362
6. Ольшанский Д. В., Психология терроризма, СПб, 2002, с.133
7. Фром Е., Бягство от свободата, С., 1992, с.138
8. Цит. По Дмитриев А.С., „Число зверья”: К происхождению социологического проекта „Авторитарная личность”. Социологические исследования, 1993, № 3, с.70
9. Дьяконова Н. А., В. В. Юртайкин, Авторитарная личность в России и США: ценностные ориентации и локус контроля. Вопросы психологии, 2000, № 4, с.51-52
10. Цит. по Геген Н., Психология манипуляции и подчинения, М., 2005, с.25
11. Дженкинс Б., Непобедима нация, С., 2004, с.120-121
12. Цит. по Благов К., 50-те най-големи атентата в българската история, С., 2000, с.23
13. Жере Ф., Доброволци за смърт, С., 2004, с.133
14. Фотев Г., История на социологията, С., т.2, с.102-103
15. Бэрон Р., Н.Керр, Н.Миллер, Социальная психология группы, М., 2003, с.162
16. Холл К., Г.Линдсей, Теории личности, М., 2000, с.60
17. Шапиро Д., Невротические стили, М., 1998, с.74